

Kolonijalizam i kolonijalne sile

Kada je nastupila era geografskih otkrića, Evropljani su shvatili da na svetu postoje krajevi koji su bogati sirovinama, dragim kamenjem, začinima i aromatičnim biljkama. Nabrojana bogatsva bila su veoma atraktivna i primamljiva zemljama koje su predvodile velika geografska otkrića. Saznanje o velikim bogatstvima novootkrivenih teritorija je u Evropljanima pobudilo želju za njihovim osvajanjem i za ustpostavljanjem vlasti. Stari svet vapio je za privrednim i ekonomskim razvojem, jer je u srednjem veku zamrla privreda i stanovništvo je bilo na ivici egzistencije. Geografska otkrića dala su novu nadu Starom svetu i mogućnost za privredni razvoj. Geografska otkrića i pojava kolonijalizma bile su značajne kako za Evropu, tako i za ostale delove sveta. Pod kolonijalizmom se podrazumeva odnos između dve ili više zajednica koje imaju jednu zajedničku vladajuću silu – državu koja može biti teritorijalno veoma udaljena, ali koja ima potpunu vlast nad svojim kolonijalnim posedom. Kolonijalizam se javio još u antičko vreme kada su Grci i Rimljani oformili svoje prve kolonije u susednim zemljama. Prava kolonijalna era nastupila je nakon otkrivanja Amerike, krajem XV veka i trajala je sve do kraja II Svetskog rata. Kolonijalizam je period koji je ostavio traga ne samo u istoriji, već i u geografiji, politici, ekonomiji, sociologiji, demografiji i filozofiji.

Velika geografska otkrića i kolonijalna ekspanzija sa stanovišta Evrope bila su vrlo značajna tek posle XV i XVII veka. Otkrivanje i osvajanje novih zemalja uticalo je na stvaranje novog tržišta i eksploataciju prirodnih resursa. U Evropi Sredozemlje postepeno gubi na značaju i žarište trgovine, razvoja i kulture premešta se na zapad. Najviše su se počeli razvijati delovi Evrope koji su izlazili na Atlanski okean. Evropljani su stigavši u novootkrivene teritorije počeli graditi gradove koji su po mnogo čemu ličili na Evropske. Prednost na početku kolonijalnih osvajanja imale su države Pirinejskog poluostrva – Portugalija i Španija. Portugalija je primat imala u početku geografskih otkrića, ali ga je ubrzo izgubila i njen suparnik Španija preuzela je prevlast. Španija je početkom XVI veka bila jedna od vodećih evropskih sila. U XVII veku Španija postepeno gubi primat u Evropi, a Francuska se nameće kao jedna od vodećih sila u kontinentalnom delu Evrope. Holandija takođe postaje značajna pomorska sila. Holandija je bila veoma ograničena nedostatkom resursa pa je zbog toga morala da se orijentiše na prekomorska osvajanja. Već u XVII veku ona je imala osnovane trgovačke kompanije sa prekomorskim posedima – Istočnoindijska i Zapadnoindijska kompanija. U XVII veku uticaj Holandije bio je najveći na Dalekom istoku. Holandska Istočnoindijska kompanija tamo je utemeljila trgovačke punktove i punktove sa kojih su crpljena prirodna bogatstva. Težište Holandskih interesa bila je Indonezija, odakle su širili uticaje prema Kini i Indiji. Portugalci su svoje kolonije imali na prostoru Jugoistočne Azije i na Malajskom poluostrvu, Indiji i Kini. Španci su svoje uticaje širili preko Filipina. Postepeno na scenu stupa i Britanija koja ubrzo preuzima vodeću ulogu u kolonijalnoj ekspanziji. Britanija preuzima primat nad Indijom kao i nad Dalekim istokom.

Kolonijalna transformacija islamskog sveta bila je nešto drugačija nego u drugim krajevima sveta, ali je nastupila odmah nakon velikih geografskih otkrića. Krajem XVIII veka Britanija je učvrstila svoju vlast u Indiji, a Holandija u Indoneziji. Godine 1830. Francuska osvaja Alžir i pretvara ga u svoju koloniju iz koje dalje širi uticaje prema severnoj Africi na Maroko i Tunis. Egipat se našao pod vlašću Britanaca koji su kasnije kontrolisali saobraćaj u Sueckom kanalu što je za Britance bilo od ogromnog ekonomskog značaja. U arapski svet Evropljani su

teže uvodili svoj način života i proizvodnje nego u ostale delove sveta, ali su nametnuli takvu vrstu hegemonije da su imali na raspolaganju sve resurse i bogatstva islamskih zemalja.

Najveće promene nastaju sa kolonijalnom ekspanzijom u Africi u XIX veku i sa podelom kolonijalnih poseda. Pred kraj XIX veka većina afričkih država dobila je svoje granice i stvorena je nova politička struktura Afrike. Prvi gradovi - kolonije koji su nicali na obalama Afrike podizali su Portugalci u XV i XVI veku. To su bili mali gradovi ili postaje na plovidbenim rutama. To su današnji gradovi Bisau, Porto Novo, Lagos, Luanda, Mombasa. U XVII veku Francuzi, Holanđani i Britanci osnivaju svoje centre na obali. U XVIII veku stvoreno je relativno malo gradova, a u XIX veku izuzetno mnogo jer je to vreme kolonijalne ekspanzije i deobe podeda. U XIX veku pa do I Svetskog rata osnovana je većina današnjih većih gradova, među kojima je Bamako, Abidžan, Brazavil, Adis Abeba, Džibuti, Kampala, Dar es Salam.

Uticaji Evrope na promene političke karte Azije počeli su u početku XVI veka. Nakon pronalaska pomorskog puta za Indiju, najjači uticaj u Aziji imali su Španci i Portugalci, a posle njih pojavili su se i Britanci i Francuzi kao i Holanđani. U toku XVI i XIX veka na obalama Azije i u unutrašnjosti podignut je veliki broj kolonija i kolonijalnih gradova kao što je Džakarta, Madras, Mumbai, Kalkuta, Bandung, Delhi, Sajgon, Singapur. Interes Evropljana u Africi bio je takav da su razvijali kolonijalne posede ne samo na obalama Azije, već i u unutrašnjosti. Ovakav plan kolonijalnih osvajanja posledica je toga što su Evropljani trebali gradove u unutrašnjosti da bi eksploatisali sirovine, a gradovi na obalama služili su za lučki transport robe.

Španska osvajanja latinoameričkog prostora počela su na srednjoameričkim ostrvima, a omogućio ih je napredak u plovidbi i brodogradnji. Pomorska putovanja i kolonijalna osvajanja podsticala je težnja za upoznavanjem novih krajeva, za trgovinom i zanatstvom. Došavši na američko tlo Španci su podizali utvrđenja, naselja i gradove. Kolonije podignute na Antilima, na obali Južne Amerike i u Panami služile su za razmenu robe s domorocima, za istraživanja i dalja osvajanja. Španci su došavši na obale Latinske Amerike zatekli Indijance koji nisu imali preterano organizovana naselja niti države, tako da je Špancima bilo lako da osnuju svoje kolonije u priobalju, ali u unutrašnjosti kontinenta naišli su na dosta razvijene civilizacije i civilizacijske tekovine. Evropske sile Španija i Portugalija koloni zovale sučitalvu L atinsku Ameriku koja je ubrzo bila podeljena na oblasti španske i portugalske kontrole. Španiji su pripale sve oblasti na zapadu, a Portugaliji sva područja na istoku. Kasnije je i Brazil pripao Portugaliji. Kolonijalni grad Granada u Nikaragvi, jedno je od najposećenijih mesta u Centralnoj Americi. Do kraja XVI veka Španiji i Portugaliji su se pridružili i ostali, uključujući Francusku, koja zauzima velike površine u Severnoj, Srednjoj i Južnoj Americi, a na kraju se pruža od Aljaske do južnih delova Patagonije. Evropska kultura, običaji i vlada su uvedeni, a Rimokatolička crkva postaje glavna ekonomska i politička moć koja uništava tradicionalne režime u regionu. Kasnije katoličanstvo postaje jedina zvanična religija u Južnoj Americi. Epidemije bolesti koje su doneli Evropljani, zbrisale su veliki deo domaćeg stanovništva. Istoričari ne mogu odrediti broj domorodaca koji je preminuo od epidemije. Zbog nedostatka pisanih izvora, brojeve preminulih teško je odrediti. Mnogi preživeli domoroci su bili primorani da rade na posedima Evropljana i u rudnicima. Preplitanja između domorodačkih naroda i evropskih kolonista je bila su veoma česta, a do kraja kolonijalnog perioda broj mestika drastično se povećao.

Prve kolonije na prostoru Angloamerike nastaju u vreme kada Španci prodiru sa juga, odnosno sa prostora današnjeg Meksika, u potrazi za plemenitim metalima i zbog misionarstva. Španci su prvo prodrli na Floridu odakle su krenule brojne ekspedicije prema unutrašnjosti.

Prodoranjem u unutrašnjost sukobljavali su se sa Indijancima. Španci su neretko formirali kolonije u vidu vojnih postava sa kojih su kontrolisali određene punktove. Uticaj Španaca bio je prisutan i u Kaliforniji gde su formirana i prva španska naselja San Diego i San Francisko. Španci su dali ogroman doprinos razvoju jugozapadnih delova današnjeg SAD i ostavili vidljive tragove ne samo u nazivima naselja, već i u kulturi. Veliki doprinos u procesu kolonizacije Severne Amerike imala je i Francuska, čiji je uticaj u prvoj fazi evropskog prodora bio velik. Francuzi prvobitno prodiru u delove Severne Amerike koji izlaze na Atlantik, na reku Sv. Lorenc i na Velika jezera. Francuzi su u dolini Misisipija i Misurija osnovali gradove kao što su Nju Orleans i Sent Luis. Francuzi su ubrzo prodrli i u delove današnje Kanade, gde je najjači uticaj bio u Kvebeku. Poseban značaj u kolonijalnom osvajanju i naseljavanju Angloamerike imaju Britanci koji su svoja osvajanja u početku usmerili na Atlantski okean, a jača doseljavanja usledila su u XVII veku. Prava britanska ekspanzija na američko tlo počinje 1620. godine. Tada su osnovani gradovi Boston i Plimut. Ovo je podstaklo jače doseljavanje Britanaca, među kojima su se isticali puritanci. Nove kolonije osnovane su na prostoru Nove Engleske. Holandske trgovačke kompanije su, takođe, videle prostor Angloamerike kao pogodan za naseljavanje, ali nisu ga ni blizu dobro naselili kao Britanci. Holanđani su naselili gradsko jezgro današnjeg Njujorka i nazvali ga Nju Amsterdam. Britanci su postepeno potiskivali svoje konkurente u Severnoj Americi i držali su primat u Atlantskoj regiji, gde su uspostavili svoj jezik, kulturu i religiju. Britanski kralj postavljao je guvernere koji su upravljali kolonijama. Kolonije u Severnoj Americi Britanci su tretirali kao bogate izvore sirovina i novo tržište.

Razdoblje kolonijalizma u užem smislu reči završava se u decenijama nakon II Svetskog rata, kad gotovo sve nekadašnje kolonije dobijaju nezavisnost. U Africi i na Bliskom istoku je nakon toga često dolazilo do ratova, jer su kolonijalne sile granice između svojih poseda povlačile, najčešće zanemarujući pri tome kulturne veze i međuzavisnosti pojedinih područja. Mnoge države trećeg sveta nalazile su se i nakon sticanja samostalnosti u zavisnom položaju u odnosu na svoje ranije kolonizatore. Na taj način nastaje novi vid kolonijalizma – neokolonijalizam. Neokolonijalizam označava izraz kojim kritičari današnjih razvijenih zemalja označavaju njihovu paternalističku ili ugnjetavačku politiku prema nerazvijenim zemljama, odnosno zemljama Trećeg sveta. U užem smislu se pod time, takođe, označava nastojanje evropskih država, odnosno nekadašnjih kolonijalnih sila da po cenu svega očuvaju svoje preostale prekomorske posede. Najčešće izraz neokolonijalizam označava nastojanje bivših kolonijalnih, odnosno drugih velikih sila da bivše kolonije, najčešće ekonomski i politički pritiskaju, i usprkos njihovoj formalnoj nezavisnosti održe u podređenom položaju. Izraz neokolonijalizam, se osim za bivše kolonijalne sile često koristi i za opis politike SAD prema Latinskoj Americi.